

Ἡ θεωρία τοῦ Κράουζε κρατεῖ μέσῃν ὁδὸν μεταξὺ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς, ἀναγνωρίζει τὸ δίκαιον τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἀλλὰ καὶ δὲν παραγνωρίζει τὴν ἔννοιαν τῆς ἱστορίας. Ἄλλ' ὅτι ἰδίᾳ διακρίνει αὐτὴν πασῶν, ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων θεωριῶν, εἶνε ὅτι καθώρισε πληρέστερον τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας, μὴ ἐπιτρέψασα αὐτῇ τὴν διεκδίκησιν τοῦ ἀπολύτου κράτους, ὃ περ ἐχαρακτήριζε τὴν ἀρχαίαν πολιτείαν, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἰδίᾳ τὰς τοῦ Χόββη, τοῦ Ρουσσώ καὶ τοῦ Ἐγέλου, θυσιαζούσας τὰ δίκαια τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνικῶν ομάδων εἰς τὸ παμφάγον τέρας τῆς πολιτείας, κατ' ἀνάγκην ἐξαχρειούμενον εἰς τὸν δεσποτισμὸν τοῦ πρώτου ἢ εἰς τὸν ἀπόλυτον ἐπίσης δεσποτικὸν κοινωνισμὸν καὶ τὴν αὐταρχικὴν δημοκρατίαν τῶν δευτέρων. Ἡ Πολιτεία δὲν δικαιούται ν' ἀπορροφήσῃ πᾶσαν ἰδιωτικὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν εἴτε ἐν ὀνόματι τῆς μεγαλειότητος τοῦ μονάρχου, εἴτε τῆς τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οὐδ' ἐπιτρέπει εἰς τὰς ποικίλας κοινωνικὰς δυνάμεις νὰ ὑπερβῶσι τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας καὶ ἐξουσίας αὐτῶν. Καθὰ ἐν τῷ φυσικῷ συστήματι τοῦ παντὸς ἡ ἐνότης, ἡ ἄρμονία, ὁ κόσμος, πραγματοποιῶνται διὰ τῆς ἐλευθέρως καὶ αὐτονόμου κινήσεως καὶ λειτουργίας, ἐπίσης καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ συστήματι τῆς κοινωνίας. Ἡ πολιτικὴ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν λαῶν δὲν προῆλθε πάντοτε ἐκ τοῦ τελειοτάτου τῶν πολιτειακῶν τύπων, ὅστις μὴ προσηκόντως λειτουργῶν, ἀποδείκνυται φαυλότατος, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας τῶν κοινωνικῶν στοιχείων. Ὑπὸ ἐλεύθερα κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν πολιτειακὰ συστήματα ἐτελέσθησαν τὰ μισαρώτατα κατὰ τῆς ἐλευθερίας ἐγκλήματα, τοιοῦτό τι δ' ἐπαπειλεῖται νὰ τελεσθῇ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διὰ τῆς κατισχύσεως συστημάτων, πᾶν ἄλλο κατ' οὐσίαν σκοπούντων ἢ τὴν ἀληθῆ πρᾶγματῶσιν τῆς ἐλευθερίας. Ὁ κίνδυνος οὗτος δύναται ν' ἀποσοβηθῇ μόνον διὰ τῆς ἀληθοῦς ἐρεύνης καὶ κατανοήσεως τῆς κοινωνίας, τῶν ποικίλων αὐτῆς δυνάμεων, δι' ὧν ἐπιδιώκεται ἡ εὐδαιμονία τῶν ἀνθρώπων. Ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Κράουζε κρεῖττον τῶν ἄλλων ἀπέδωκε τὰ τῆς πολιτείας τῇ πολιτεία καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἠθικῶν ὀργανισμῶν αὐτοῖς τοῖς ἰδίοις. Ὑπὸ τοιαύτην ὀργάνωσιν ἡ ἀνθρωπότης ἐπιφανήσεται ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς προόδῳ μέγα καὶ ἐνιαῖον πᾶν, πραγματοποιῶν τὸ δίκαιον, ἐξασφαλίζον τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀληθῶς ἀναβιβάζον τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν προσήκουσαν

αὐτῷ περιωπὴν, ἣν διεκδικεῖ, ἀναζητῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν τελείωσιν αὐτοῦ ὡς ἠθικοῦ καὶ λογικοῦ ὄντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Αἰ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας Θεωρίας ἐν Ἀγγλίᾳ.—Βένθαμ, Μίλλ, Σπένσερ.

Αἱ ὑπερβασίαι τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως οὐδαμοῦ τῆς Εὐρώπης ἔμελλον νὰ κατανοηθῶσι τοσοῦτον προσηκόντως, ὅσον ἐν Ἀγγλίᾳ. Τὸ θετικὸν πνεῦμα τοῦ ἔθνους, ἀνατεθραμμένου ἀπ' αἰῶνων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν τῇ σχολῇ πολιτικῆς τινος ἐλευθερίας, ἀναγνωρίσαντος δ' ὑπὸ πᾶσαν κυβέρνησιν τὸ δόγμα τῆς αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου, ὃ περ προσφυστάτα ἐξεδηλώθη διὰ τοῦ περιωνύμου ρητοῦ *My house is my Kingdom*, δὲν παρεπλανήθη ὑπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πυρετοῦ, τοῦ ἐπισκῆψαντος ἐπὶ τὴν ἠπειρωτικὴν Εὐρώπην, προσβρόντος δὲ τὴν τε ἐπιστήμην καὶ τὴν κοινωνίαν· ἀλλ' ἐπίσης δὲν ὑπέστη τὴν ὀπισθοδρομικὴν ἐπίδρασιν τῆς θεοκρατικῆς θεωρίας, ζητούσης νὰ ἐπαναγάγῃ τὸν κόσμον εἰς τὰ ἐρέβη τοῦ Μέσου αἰῶνος. Παρὰ πάσας τὰς ὑπὲρ τοῦ ἀνατραπέντος καθεστῶτος διαδηλώσεις τοῦ Μπουρκε κατὰ τὰς ἐσχάτας τοῦ βίου αὐτοῦ ἡμέρας καὶ τὴν ἐξ ἀνάγκης συντηρητικὴν πολιτικὴν τοῦ Πίττ, ὁ ἀγγλικὸς λαὸς διετήρησε κατὰ τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας ἡμέρας ἀξιωματικὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ πράξει, *sine ira et studio* μελετήσας τὸ πρόβλημα τῆς νέας κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς διοργανώσεως. Δὲν εὔρε βεβαίως τὴν κλεῖδα τῆς λύσεως. Ἀλλὰ διὰ φυσιοδιφῶν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ἠρεῦνήσε καὶ ἀνέλυσε οὐκ ὀλίγα τοῦ κοινωνικοῦ βίου θέματα καὶ προβλήματα, καταβαλὼν πλείους τοῦ ἐνὸς ἀκρογωνιαίους λίθους εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν στερεότητα τοῦ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῶν ἰδεῶν τοῦ αἰῶνος ἀνεγειρομένου κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος.

Ἡ πρὸς τοῦτο ἐργασία ἐγένετο καθ' ὀλοκληρίαν ἐπὶ θετικοῦ πεδίου διὰ τῆς μεθόδου, τῆς κρατούσης ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμασι. Οὐδὲν ἐκ τῶν προτέρων, ὡς συμβαίνει συνήθως ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Δεδομένα, δεδομένα. Ἡ αἴσθησις, ἡ παρατήρησις, ἡ πείρα, ταῦτα εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ὄργανα τῆς σκέψεως ἐν Ἀγγλίᾳ. Διὰ τούτης μεθόδου ὁ Βάκων ἀνέλαβε τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνορθώσεως τῶν ἐπιστημῶν, ἐπὶ τὰ ἴχνη δὲ ταῦτα ὁ Χόββης καὶ ὁ Λώκιος παρηκολούθησαν τῇ σκέψει τοῦ διδασκάλου. Μετὰ δὲ τὴν τελεσθεῖσαν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα τεραστίαν ἐπίδοσιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἡ χρῆσις τῆς νέας μεθόδου ἐμελλε νὰ ἐφαρμοσθῇ πρωτίστως ἐν τῷ ἐμπειρικωτάτῳ τῶν νεωτέρων λαῶν, τῷ ἀγγλικῷ, εἰς ὃν ὀφείλει ἡ ἐπιστήμη σὺν τοσοῦτοις ἄλλοις ἱεροφάνταις αὐτῆς τοὺς πάντων πρωτίστους καὶ ρηξικελεύθους, τὸν Νεύτωνα καὶ τὸν Δαρβῖνον.

Ἡ μέθοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶνε ἡ ἐμπειρική, ὁ ἐξ ἐπαγωγῆς συλλογισμός, « τὸ διὰ τοῦ ἐτέρου θᾶτερον ἄκρον τῷ μέσῳ συλλογισασθαι (1) ». Ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ δὲν ἦτο ἄγνωστος ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἔτι. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἰδεολογικὸν δαιμόνιον τοῦ Πλάτωνος ἐχρήσατο ταύτῃ ἐν ταῖς περὶ πολιτείας ἐρεῦναις, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ Μακιαβέλλης καὶ ὁ Χόββης ἐφιλοσόφησαν περὶ αὐτῆς κατὰ τὰ δεδομένα μᾶλλον ἢ κατὰ καθολικὸν λογικὸν τύπον. Ταύτῃ δὲ τῇ μεθόδῳ ἐχρήσαντο καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν συγχρόνων πολιτειοδιφῶν. Τὸ ἀγγλικὸν πνεῦμα δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ στιβαρᾷ ταύτῃ ἐργασίᾳ.

Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη δὲν ἀνέχεται τὰ πορίσματα, ἅτινα ἐκ τῶν προτέρων μόνον δύνανται νὰ ἦνε ἀληθῆ, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν λογικὴν αὐτῆς ἔννοιαν, οὐχὶ δ' ἐν τῇ ἱστορικῇ πραγματικότητι καὶ κατὰ τὰ δεδομένα. Τί ἀπομένει ἐκ τοῦ θαυμασίου λογικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Πλάτωνος, τῆς Πολιτείας; Δὲν τολμῶ νὰ εἶπω τὸ τοῦ Ἀμλέτου *Λέξεις, Λέξεις, Λέξεις*, οὐδὲ νὰ το ἀποκηρύξω τέλειον μετὰ τοῦ Ἰεφφερσῶνος· διότι ἀνευρίσκω ἐν τῷ ἀριστουργήματι τούτῳ τῆς ἐλληνικῆς διαλεκτικῆς θαυμασίας παρατηρήσεις καὶ ἐρεῦνας περὶ τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἀρετῶν αὐτῶν

(1) Ἀριστοτέλ. Ἀναλυτικά, Β, κε.

καὶ τῶν κακιῶν, τῶν παθῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων. Ἄλλ' οὐχ ἦττον κατὰ τί συνεβάλετο ἡ θεωρία εἰς τὴν διαρρύθμισιν καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν κακῶς κειμένων μεθ' ὅλην τὴν εὐγενῆ ἐπιβολὴν αὐτῆς; Ἡ ἐπιστήμη εἶνε δύναμις, εἶπεν ὁ Βάκων· ἀλλ' ὅτε τὰ πορίσματα αὐτῆς οὐδεμίαν παρέχουσιν ὠφέλειαν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, ἐγείρουσι δὲ μᾶλλον ἀπραγματοποιήτους πόθους, ἡ δύναμις αὕτη καθίσταται ἐπιβλαβῆς μᾶλλον ἢ χρήσιμος. Τοιαύτην βλάβην προὔκαλεσαν τὰ ιδεολογικὰ συστήματα τοῦ Ρουσσώ καὶ τοῦ Ἐγγέλου, ἵνα μνημονεύσω τῶν γνωστοτάτων. Ἄλλ' ἐπίσης κατακριτέος καὶ ὁ μονομερῆς ἐμπειρισμὸς ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων πολιτειακῶν συστημάτων. Ἐξῆρα τὴν ἐμπειρικὴν ἀποψιν τοῦ Μακιαβέλλη, ἠρμήνευσα αὐτὴν ὡς τὴν μόνην προσήκουσαν διὰ τὴν πολιτικὴν τῶν ζοφερῶν ἐκείνων αἰώνων, ἀλλ' ἐν τούτοις ποσάκις δὲν κατέστη αὕτη ἐναγὲς ἐγχειρίδιον ἐνόχου πολιτικῆς φιλοδοξίας! ἡ δὲ τοῦ Χόββη θεωρία δὲν διέφθειρε πλέον ἢ ἀπαξ τὰς συνειδήσεις τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων;

Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ τὰ μονομερῆ δόγματα βλάβην μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν παρέσχον τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει. Ἀναζητήσωμεν τὸ μέτρον, τὴν μεσότητα. Ἐν ταύτῃ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἐπιτυχία. Μὴ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὸν ἄνθρωπον *in abstracto*, οἷον συλλαμβάνει ἡ λογικὴ, ἀλλ' οὐδὲ καθ' ὀλοκληρίαν ἱστορικὸν δεδομένον, ὡς περιγράφει αὐτὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐν τῇ συγχρόνῳ γραμματολογίᾳ ἢ λεγομένην πραγματικῇ σχολῇ. Λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὸ λογικὸν τοῦτο καὶ ἠθικὸν ὄν, ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκδηλούμενον καὶ πραγματοποιῶν τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ἔχον τὴν συνείδησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, ὑπὸ τὴν πανοπλίαν δὲ τῆς ἀρετῆς ζητοῦν νὰ διασπάσῃ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀντιθέτων ὁρμῶν καὶ δημιουργοῦν ὅσον ἔνεστι πληρέστερον καὶ τελειότερον τὸν κοινωνικὸν βίον. Τοιοῦτο τὸ πρόβλημα, τοιαύτη καὶ ἡ λύσις.

Ὁ δέκατος ἑνατος αἰὼν σκοπεῖ νὰ διδαχθῇ καὶ σκεφθῇ ἐκ τῶν ἱστορικῶν μαθημάτων; Ἐκτὸς εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων ἡ περὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ἐπιστήμη κυμαίνεται μέσφ ἀντιθέτων ρευμάτων. Συστήματα καὶ δόγματα, θεωρίαι καὶ ιδέαι διαδέχονται ἀλλήλα καθ' ἑκάστην. Ἀφ' ἐνὸς ἀπόλυτος ιδεολογία, ἀφ' ἐτέρου ἄκρος ἐμπειρισμὸς. Ἐν μέσφ τῶν ἀντιθέσεων τούτων φέρεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὡσεὶ μηδὲν ἐδιδάχθη. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Δημόκριτος

καὶ ὁ Ζήνων ὑφίστανται καθ' ἐκάστην ποικίλας ἐμφανείας ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐπιστήμῃ. Τοιοῦτο παρίσταται τὸ πνεῦμα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Παρακολουθῶν τὴν ἐξέλιξιν τῶν περὶ δικαίου καὶ Πολιτείας θεωριῶν, μνημονεύω μόνον τῶν δεδομένων, ἀλλὰ δὲν ἀποκρύπτω τὴν θλίψιν ἐπὶ τῇ μονομερεῖ ἔνθεν κάκειθεν ἐρεύνη τοῦ προβλήματος τῆς ἀνθρωπίνης εἰμαρμένης. Ἄν ἐτηρεῖτο τὸ προσῆκον μέτρον, δὲν θὰ ἦτο ἡ νεωτέρα κοινωνία εἰς κρείττονα τῶν προηγηθεισῶν κατάστασιν, ἀληθῶς ἀξία τῶν κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους γενομένων κατακτῆσεων ἐν τισὶ τοῦ ἐπιστητοῦ κλάδοις;

Τὸ ἀγγλικὸν πνεῦμα δὲν εἶνε προωρισμένον νὰ εἴπῃ τὸν λόγον τῆς λύσεως τοῦ δυσχεροῦς προβλήματος, οὐ ἡ λύσις προσήκει τῇ ὅλῃ ἀνθρωπότητι. Οὐχ ἦττον παρὰ πάντα τὸν ἐμπειρισμὸν αὐτοῦ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον δὲν ἐπεδείξατο τὴν ἀπόλυτον μονομέρειαν, ἣτις χαρακτηρίζει μᾶλλον ἢ ἦττον αὐτό. Ἰδίᾳ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης δέον νὰ μνημονευθῇ εὐφῆμως. Δὲν ἐπεζήτησε τὰ ἄκρα, οὐδ' ἀνεκήρυξε πρωτοφανῆ, ἄγνωστα δαιμόνια. Ἰδίᾳ δ' ἐπεζήτησε τὴν πρόοδον διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων μᾶλλον καὶ τῆς κανονικῆς ἐξελίξεως ἢ διὰ τῶν βιαίων καὶ ἀποτόμων μεταμορφώσεων, τῶν ἐπαναστάσεων.

Πρῶτος ὁ Βένθαμ ἐν τῇ ἀκμῇ ἔτι τῆς Ἐπαναστάσεως τρέπεται διάφορον τρίβον τῶν καθιερωμένων ἤδη ὑπὸ τῶν δύο ἀντιθέτων μεγάλων σχολῶν τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης καὶ τοῦ θείου Δικαίου· ἀλλ' ἀκολουθεῖ τοῖς ἔχνεσι τοῦ Βάκωνος, ἀναζητῶν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἠθικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν φαινομένων.

Σκοπὸς τῆς ἠθικῆς, ὡς καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιστήμης κατὰ τὸν Βένθαμ εἶνε ἡ εὔρεσις τῶν νόμων, δι' ὧν ὅσον ἔνεστι πλείονες ἄνθρωποι δύνανται νὰ καταστῶσιν εὐτυχεῖς. Τίνι τρόπῳ τοῦτο;

Ἐκαστος ἄνθρωπος ἐνδιαφέρεται ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατὰ πρῶτον· τοῦτο δὲ δὲν παρέχει πρόσκομμα οὐδὲ τῇ ἀρετῇ, οὐδὲ τῇ εὐδαιμονίᾳ. Ἐπιτυγχανομένου τούτου, ἡ εὐδαιμονία θέλει καθολικευθῆ παρ' ἅπασιν τοῖς ἀνθρώποις. Ὁ πρῶτος νόμος τῆς φύσεως εἶνε ὁ τῆς ἰδίας ἡμῶν εὐτυχίας πόθος· ἡ φρόνησις καὶ ἡ ἀγαθότης νοουθετοῦσιν ἡμᾶς νὰ ζητήσωμεν τὴν εὐδαιμονίαν ἐν τῇ τῶν ἄλλων· ἂν δ' ἕκαστος ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος ἐνεργεῖα κατελάβανε τὴν μείζονα αὐτῆς κατὰ τὸ ἐνὸν μοῖραν, ἡ παγκόσμιος εὐδαιμονία θὰ ἦτο τετελεσμένη.

Ταῦτα κηρύττει ὁ ἠθικὸς νομοθέτης, ὁ Δεοντολόγος, συνωδὰ δ' αὐτοῖς ὑποχρεοῦται νὰ ἐπιτάξῃ περὶ τοῦ πρακτέου ἢ μὴ ὁ πολιτικὸς νομοθέτης· ἀλλ' ἡ σφαιρα τῆς ἐνεργείας τούτου δὲν δύναται νὰ ᾔνε τοσοῦτον εὐρεία ὅσον καὶ ἡ τοῦ πρώτου. Ἡ ἠθικὴ ἐπιτάσσει ἐκάστῳ ἀτόμῳ νὰ πράττῃ ὅ τι συμφέρει τῇ κοινότητι, περιλαμβανομένου καὶ ἑαυτοῦ τοῦ ἰδίου, καθὼ μέλους τῆς κοινότητος· ἀλλ' ὑπάρχουσι πράξεις, ἐπωφελεῖς ταύτη, ἃς δὲν δύναται νὰ ἐπιτάξῃ ἡ νομοθεσία.

Μόνον εἰς τὴν ὅσον ἔνεστι καθολικὴν χρησιμότητα δέον ν' ἀποβλέπη ἡ νομοθεσία διὰ τῆς κατασκευῆς τῶν νόμων, οἵτινες δὲν ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ συμφέροντος καὶ ἀφ' ὧν παράγεται τὸ δίκαιον. Δὲν ὑπάρχει ἄρα αἰώνιον δίκαιον, ἀλλ' εἶνε προσωρινὸν κατασκευάσμα τοῦ ἐκάστοτε νομοθέτου.

Τὰ δόγματα ταῦτα τοῦ Βένθαμ εἶνε αἱ ἀρχαὶ τῆς νέας χρησιμοθηρικῆς σχολῆς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ ἀναζήτησις τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς εὐδαιμονίας ἐκάστου ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ τοῦ μείζονος ἀριθμοῦ ἀνθρώπων, τοιοῦτον εἶνε τὸ πρόβλημα αὐτῶν, ἅμα δὲ καὶ τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ ἠθικολόγου καὶ τοῦ νομοθέτου καὶ τοῦ πολιτικοῦ. Δὲν ἀποδιώκει τὸν ἐγωισμόν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἐμφύτων, ἀλλ' ἐπίσης εἰσάγει καὶ τὴν συμπάθειαν ὡς ἐνεργὸν ἐλατήριον. Τούτου ἕνεκα τὸ σύστημα τοῦ Βένθαμ δὲν εἶνε κατ' οὐσίαν ἐγωιστικὸν καὶ ἀνήθικον, ὡς καταλήγουσιν εἰς ἀνηθικότητα τὰ συγγενῆ συστήματα τοῦ Χόββη καὶ τοῦ Ἑλβετίου, ὡς κατέληξεν ἐν τῇ δύσει τοῦ ἀρχαίου κόσμου τὸ σύστημα τῶν Ἐπικουρείων μεθ' ὅλα τὰ αὐστηρὰ δόγματα τοῦ αἰρεσιάρχου, κηρύξαντος ἀχώριστον τῆς ἡδονῆς τὴν ἀρετήν, ἀλλὰ παρεξηγηθέντος ὑπὸ τῶν ἐπιγόνων.

Τὸ σύστημα τοῦ Βένθαμ εἶνε ἐξ ὀλοκλήρου ἀγγλικόν, προσῆκον ταῖς ιδέαις καὶ ταῖς ροπαῖς τοῦ Ἀγγλου, καὶ ὡς ἀτόμου καὶ ὡς μέλους τοῦ ἔθνους. Ἐπὶ τῶν ἠθικῶν δὲ τούτων δεδομένων στηρίζεται τὸ ἀγγλικὸν κράτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν τελευταίων αἰώνων. Δὲν εἶνε ἡ ιδέα, ἡ ρυθμίζουσα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πράγματα, ἀλλ' οἱ ἀριθμοί. Ἐπὶ τοῦ μείζονος ἀριθμοῦ τῶν ἡδονῶν ἐρείδεται ἡ εὐδαιμονία τοῦ τε ἀτόμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος (1).

Τὸ κήρυγμα τῆς χρησιμοθηρικῆς Σχολῆς ἔτυχε μεγάλης ἀποδοχῆς

(1) Déontologie — Traité de Législation κ. τ. λ.

ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὁ Ριχάρδος Ὁβεν, ὁ *James Mill* διεκρίθησαν ἐπὶ συνεχίσει τῶν θεωριῶν τοῦ διδασκάλου, ἀλλ' ὁ μᾶλλον τιμήσας τὴν Σχολὴν, τιμήσας ἅμα καὶ τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ τὸν αἰῶνα, εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ δευτέρου τούτου *John Stuart Mill*, ὁ ἱεραπόστολος τῆς Ἐλευθερίας, συνήγορος δὲ τῆς χειραφετήσεως τοῦ γυναικείου φύλου.

Πρὸ αὐτοῦ πάντες οἱ Χρησιμοθηρικοὶ ἐδογματίσαν, ὅτι ὁ ἀληθὴς ἄνθρωπος μόνον τὸ ἴδιον συμφέρον ἐπιδιώκει· τοῦτο δέον νὰ ᾔνε τὸ πρῶτιστον τοῦ βίου ἐλατήριον, ἢ ἀφετηρία πάσης ἡμῶν πράξεως. Μόνος ὁ Βένθαμ παρεξέκλινε τῆς γραμμῆς ταύτης, συνδυάσας τὴν καθολικὴν μετὰ τῆς ἀτομικῆς εὐδαιμονίας· ἀλλ' ὁ Μίλλ εὐρύνει τὸν ὀρίζοντα τῆς θεωρίας, ἐπικαλούμενος τὴν καθολικὴν εὐδαιμονίαν.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης βασιζέται ἡ κοινωνικὴ τάξις. Τῇ κοινωνικῇ ιδέᾳ παρακολουθεῖ ἡ ιδέα τῆς ἰσότητος· ἐντεῦθεν δὲ ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς τῶν συμφερόντων. Οἱ ἄνθρωποι ἐκ φύσεως εἶνε ἴσοι πρὸς ἀλλήλους, ἢ μεταξὺ ἴσων δὲ κοινωνία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ, ὀφειλόντων νὰ πιστεύωσιν ὅτι ὁ πραγματικὸς αὐτῶν σκοπὸς δὲν εἶνε ἡ σύγκρουσις, ἀλλ' ἡ συνεργασία.

Οὐδεὶς τῶν Χρησιμοθηρικῶν συνέλαβε τὴν ιδέαν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης μετὰ τοσαύτης εὐρύτητος πνεύματος, μεθ' ὅσης ὁ Μίλλ. Ὑπὸ τοιοῦτο δὲ πνεῦμα ἐξετάζει πάντα τὰ ζητήματα τοῦ αἰῶνος, τιθέμενος νέας λογικῆς βάσεις ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτοῦ ἐργασίᾳ, διατυπώσας ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν τὰς ἀρχὰς τῆς κοινωνικῆς Οἰκονομίας, τῆς ἀντιπροσωπικῆς Πολιτείας, τῆς ἀναγνωρίσεως δικαιωμάτων ταῖς γυναίξιν, ἀλλὰ πρωτίστως ἀναλύσας κρεῖττον παντὸς ἄλλου τὸ θέμα τῆς Ἐλευθερίας (1). Συγγραφεὺς τις ὠνόμασε τὸ βιβλίον τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Τὰ ὅρια τῆς αὐτονόμου δράσεως καὶ ἐνεργείας τῶν ἀτόμων ἐντὸς τῶν ὄρων τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπῆρξαν ἑκπαλαὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας, ὃ περ μάτην ἀπεπειράθησαν νὰ ἐρμηνεύσωσι τοσαῦτα φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ τοσοῦτοι πολιτισμοί, οὐ ἔνεκα τοσαῦται ἐκάστοτε ἐγένοντο ἐπαναστάσεις. Τί δὲν εἶδεν ὁ κόσμος λήγοντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος! Τὰ στυγερώτατα τῶν ἐγκλημάτων τελούμενα ἐξ ὀνόματος τῆς ἐλευθερίας· παραβιαζομένην τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνθρωπίνης

(1) On Liberty — Thoughts on parliamentary reform — Utilitarianism.

συνειδήσεως, τὰ κοινωνικά καὶ πολιτικά δίκαια, τὰ ἱερώτατα καὶ εὐγενέστατα τῶν αἰσθημάτων. Πρὸ τοῦ τραγικοῦ ἐκείνου θεάματος Γερμανὸς φιλόσοφος καὶ πολιτειοδίφης ἀπεπειράθη διὰ βραχυτάτου ἀλλὰ πολυτίμου βιβλίου νὰ εἴπῃ τὸν λόγον τῆς λύσεως, τοῦ καθορισμοῦ τῶν σχέσεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν ἀτόμων· ἂν δὲν ἐπέτυχεν ἐξ ὀλοκλήρου ὁ Γουλλιέλμος Οὐμβόλδος νὰ καθορίσῃ τὰ ὅρια καὶ τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας τῆς ἐλευθερίας, παρέσχεν ὤθησιν εἰς εὐρυτέρας περὶ αὐτῆς μελέτας, εἰς νέας λύσεις τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ προβλήματος. Ὁ Μίλλ ηὐτύχησεν ἀναμφιβόλως νὰ ἄρῃ οὐ σμικρὸν τὸν πέπλον τοῦ μυστηρίου τῆς ἐλευθερίας, ν' ἀναλύσῃ αὐτὴν φιλοσοφικώτερον καὶ πραγματικώτερον καθ' ἀπάσας τὰς ἐν τῇ κοινωνίᾳ σχέσεις. Ἐν τῇ ἐρεύνη αὐτοῦ τὰ καθιερωμένα εἰδῶλα ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς σχολῆς, τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος ἀνετράπησαν. Ἀναζητεῖ τὴν ἐλευθερίαν ἐν αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ αὐτῆς φύσει καὶ ἰδέᾳ, σκοποῦσαν τὸ καθολικὸν μᾶλλον ἢ τὸ ἀτομικὸν συμφέρον. Ὅτι ἰδίως διαφέρει αὐτῷ εἶνε ἢ ἐλευθερία τῆς σκέψεως. Πᾶσα ἰδέα, ἐφ' ὅσον ἀνεγνωρισμένως δὲν προσβάλλει τοὺς θεμελιωδεστάτους θεσμοὺς τῶν κοινωνικῶν καθεστώτων, εἶνε ἀξία τοῦλάχιστον ἀνοχῆς. Ἡ ἰδέα δὲν καθίσταται ἀμέσως ἀποδεκτὴ παρὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἐλάχιστοι εἶνε ἱκανοὶ νὰ κατανοήσωσιν αὐτὴν παραχρῆμα· κατὰ πρῶτον παρίσταται κτῆμα ἐνός, μετὰ ταῦτα ὀλίγων καὶ ἐπὶ τέλος τῆς ὀλομελείας. Ἐνεκα τίνος λόγου δικαιουῖται νὰ καταδιώξῃ αὐτὴν ἢ καθεστηκυῖα ἀρχή; Ποσάκις ἰδέαι χλευασθεῖσαι, προγραφεῖσαι, καταδικασθεῖσαι ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος συστήματος, ἀνεκηρύχθησαν τὴν ἐπαύριον ἄρθρα νέας κοινωνικῆς ὁμολογίας, σύμβολον τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος! Ἀληθῆς φιλόσοφος, ὡς ὁ Μίλλ, δὲν δικαιουῖται νὰ παρίδῃ τὰ γεγονότα ταῦτα, τούτου δ' ἔνεκα κηρύττει τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως ὡς ἐν τῶν πολυτιμοτάτων παλλαδίων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Μετὰ ζωηρᾶς διαλεκτικῆς ἐπίσης ἐξαίρει τὸ δίκαιον τῆς ἀτομικότητος, τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας ἐν πολιτείᾳ προσηκόντως ὀργανωμένῃ, στιγματίζων τὸν δεσποτισμὸν τῆς συνηθείας, ὑφ' οὗ τοσαῦται δεσπίζονται κοινωνίαι, ἐλεύθεραι ἄλλως τε καλούμεναι καὶ ἐξηυγενισμένοι, κηρύττων αὐτὸν πρόσκομμα εἰς τὴν αὐτόνομον ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρώπων, ζητεῖ δὲ νὰ περιορίσῃ ἐν τῷ προσήκοντι μέτρῳ τὰ ὅρια τῆς κοινωνικῆς δυνάμεως, τῆς καλουμένης δημοσίας γνώμης, ἥτις πολλακίς

εἶνε ὁ χεῖριστος τῶν τυράννων, ὅπως καὶ τὰ ὅρια τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ κρηπὶς πάντων τούτων δὲν δύναται νὰ ᾔηνε τὸ τυχὸν πολιτικὸν καθεστῶς. Ὁ δὲ Μίλλ εὐρίσκει τὸ ὡς ἄριστα δυνάμενον νὰ πραγματώσῃ τοὺς ἠθικοὺς ἡμῶν σκοποὺς πολίτευμα ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀντιπροσωπικῆς Πολιτείας, ἀπορρεούσης ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, δυναμένης δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ τε ἀτομικὰ καὶ κοινωνικὰ τοῦ ἀνθρώπου δίκαια.

Παράλληλον ἐπίσης τῷ Μίλλ ἠκολούθησε τρίβον ὁ ἐπιφανέστατος σήμερον ἀντιπρόσωπος τῆς ἀγγλικῆς σχολῆς, φιλελευθέρωτερος δὲ τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ὁ Ἐρβέρτος Σπένσερ, ὑποστὰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μεγίστου τῶν φυσιοδιφῶν τοῦ αἰῶνος, τοῦ Δαρβίνου.

Ὁ ρηξικέλευθος φυσιοδίφης, ὁ θεωρητικὸς τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς μεταμείψεως τῶν ἐνοργάνων εἰδῶν, συνέλαβεν ὡς γνωστὸν πληρεστέραν τὴν ἐννοίαν τῆς ἐνότητος τῶν ζωικῶν ὄντων· οὕτω δὲ διετύπωσε τὴν νέαν θεωρίαν τῆς ἐξελιξέως ἐν τε τῷ φυσικῷ καὶ τῷ ἠθικῷ κόσμῳ. Ὁ Σπένσερ ἀκολουθεῖ τῷ συστήματι τούτῳ, ἐρευνῶν τὴν ἀρχὴν τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ζωικῷ βασιλείῳ. Κατ' αὐτόν (1), ἡ ἀνθρωπότης εἶνε ἀπόσπασμα εὐρυτάτου κόσμου, εἰς οὗ τοὺς νόμους καὶ αὕτη ὑπόκειται. Ἡ ἀνθρωπίνη πρόοδος εἶνε ἐπακολουθήματα τῆς προόδου πάντων τῶν ὄντων, ἐπιδιωκόντων τὴν εὐδαιμονίαν, τῆς ἐξελιξέως, ἣτις εἶνε ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ μονοειδοῦς εἰς ἀρμονικὴν ποικιλίαν. Ἀλλὰ τὸ ὄν ἐκεῖνο, ὃ περ ὑφίσταται μᾶλλον τὴν ἐπίδρασιν τοῦ νόμου τούτου, εἶνε ὁ ἀνθρώπος, καθιστάμενος τέλειος διὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, τοῦ νόμου τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ ἰσότητι.

Ἡ πρόοδος ἐπέρχεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατ' ἀνάγκην. Ὁ πολιτισμὸς εἶνε μεταλλαγὴ τῆς φύσεως καὶ οὐχὶ προῖον τῆς τέχνης· αἱ δὲ μεταμορφώσεις, ἃς ἡ ἀνθρωπότης ὑπέστη καὶ ὑφίσταται, ἀπορρέουσιν ἀπὸ τοῦ θεμελιώδους νόμου τῆς ὀργανικῆς φύσεως· ἵνα μὴ ἀπολεσθῇ δὲ αὕτη, πρέπει αἱ μεταμορφώσεις νὰ βαίνωσι πρὸς τὴν τελειότητα.

Τοιοῦτο τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἐπὶ γῆς βίου τοῦ ἀνθρώπου, ἡ διηνεκῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξέλιξις αὐτοῦ, μεταβαίνοντος ἀπὸ ἀτελεστέρης καταστάσεως εἰς πληρεστέραν καὶ ἐντελεστέραν.

(1) Principes de Sociologie — Les Bases de la Morale Évolutionniste — Essais de Morale e. t. c. — Introduction à la Science Sociale.

Ἡ Κυβέρνησις εἶνε ἀναγκαῖον κακόν· καθίσταται δὲ ἕνεκα τῶν ἀντικοινωνικῶν ροπῶν τῶν ἀνθρώπων· ἡ ἀληθῆς αὐτῆς λειτουργία ἔγκειται ἐν τῇ δικαίᾳ προστασίᾳ τῶν κυβερνωμένων· ἂν δὲ δεικνύηται ἐνίοτε ἀνίκανος ἐν τῇ λειτουργίᾳ ταύτῃ, τοῦτο προέρχεται, διότι ἐξασκεῖ διαφόρους τοιαύτας, δι' ἃς δὲν ἐπαρκεῖ ἢ δὲν εἶνε προωρισμένη. Ἐν διαφοροῖς τόποις καὶ καιροῖς ἡ Πολιτεία ἐτέλεσε ποικίλας λειτουργίας, πᾶσαι δ' ἐξήσκησαν τὴν τῆς προστασίας τῶν ἀνθρώπων, ἐξ οὗ συμπεραίνεται, ὅτι αὕτη εἶνε ἡ οὐσιωδέστερα.

Τό γε νῦν ἔχον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ κοινοβουλευτικὸν πολιτεύμα εἶνε τὸ μᾶλλον σύμφωνον καὶ προσῆκον τῇ συγχρόνῳ κοινωνίᾳ, ἐν ἣ τὰ βίαια ἦθη, ἅτινα ἐχαρακτήριζον τὰς γενεὰς τοῦ παρελθόντος, δὲν ὑπεχώρησαν ἀκόμη εἰς ἦθη μαλακώτερα. Δύο ἀνταγωνίζονται σήμερον ροπαί, αἱ συντηρητικαὶ καὶ αἱ μεταρρυθμιστικαί· καὶ ἐν περιπτώσει μὲν θριάμβου τῶν πρώτων δηλοῦται, ὅτι κατισχύουσιν αἱ βίαιαι ἔξεις τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, ἐκ δὲ τοῦ τῶν δευτέρων σημαίνεται, ὅτι ὁ σεβασμὸς τῶν ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν δικαίων θριαμβεῖ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ἀνθρωπότης βάλνει πρὸς ἱστορικὴν περίοδον, καθ' ἣν ὁ ἠθικὸς νόμος θέλει καταστῆ τοσοῦτον ἰσχυρός, ὥστε ὁ διὰ τῆς κυβερνήσεως καταναγκασμὸς θέλει ἐκλίπη. Οἱ ἄνθρωποι τότε θέλουσι ζηλοτυπῆ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς δικαίοις αὐτῶν, πᾶσα δὲ κυβέρνησις θέλει καταστῆ ἀδύνατος. Οὕτως ἐπανερχεται ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὴν ἀληθῆ φυσικὴν ἀπλότητα· τὸ αἶσθημα, τὸ καθιστὰν ἡμᾶς ἀξίους τῆς ἐλευθερίας, καθίστησιν ἅμα ἐλευθέρους. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διαπλασθεῖσα ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς παιδείας, δὲν θὰ αἰσθάνηται πλέον τὴν ἀνάγκην ἐξωτερικοῦ καταναγκασμοῦ, αὐτὴ ἑαυτὴν καταναγκάζουσα. Μεταξὺ ἀτόμου καὶ κοινωνίας θέλει ἐπέλθῃ πλήρης συνδιαλλαγὴ καὶ συνεννόησις, ὅπως δὲ ἡ φύσις, οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπότης θέλει παραστήσῃ πλήρη εἰκόνα ἐνότητος ἐν τῇ ποικιλίᾳ. Τὸ καθεστῶς τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, τοῦ ὑπεροχωτάτου τῶν πολιτειακῶν τύπων. Ἄλλ' ὡς τοιοῦτον προὑποτίθησι καὶ τὸν τελειότατον τύπον τοῦ πολίτου, οὐ ἐλλείποντος, καθίσταται ἡ δημοκρατία τὸ φαυλότατον καὶ ἀχρηστότατον τῶν πολιτευμάτων.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Σπένσερ παραπλησίᾳ πως τῇ τοῦ Κράουζε εἶνε ἡ γενναιοτάτη καὶ ἡ εὐγενεστάτη τῶν πολιτικῶν θεωριῶν τοῦ αἰῶνος,

ἀπεκδεχομένη ἰδίᾳ τὴν κοινωνικὴν πρόοδον ἀπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου. Ὁ ἀληθὴς πολιτειοδίφης δὲν ἀναζητεῖ τὴν καλλίστην πολιτείαν ἐν τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ πολιτειακῷ τύπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ πραγματικῷ αὐτοῦ παράγοντι, τῷ ἀνθρώπῳ. Τὸ πρόγραμμα τῆς νέας πολιτικῆς ἐπιστήμης συνοψισθῆσεται ἄρα ἐν τῷ μέλλοντι ὡς ἀκολουθῶν: Καλλίστον πολίτευμα εἶνε τὸ δυνάμενον νὰ συνδυασθῇ καὶ λειτουργήσῃ μετὰ τῶν καλλίστων καὶ ἠθικωτάτων ἀνθρώπων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

**Αἱ περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρίαι ἐν Γαλλίᾳ —
Κουζέν, Ζουφρουά, Βενιαμὴν Εἰωνστάντιος,
Γκυζῶτος, Τοκβῆλλος.**

Τὴν μείζονα ἐπίδρασιν τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπέστη ὑπὲρ πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ὁ γαλλικός. Ἦτο ἐπόμενο. Ἡ πρωτεύουσα τῆς Γαλλίας κατέστη ἡ ἐστία, ἀφ' ἧς ἐξήρχετο τὸ πῦρ καὶ ἡ θερμότης τῶν νέων ιδεῶν, ἡ χώρα αὕτη ἄρα ἦτο ἡ πάσης ἄλλης προσφορωτέρα πρὸς θεραπείαν αὐτῶν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐξεδηλώθη ἐπὶ τινὰς στιγμὰς βιαία ἀντίδρασις κατὰ τῶν θεωριῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλ' αὕτη ὑπέστη τάχιστα τὸ προσῆκον ναυάγιον. Καὶ ἐκ φύσεως καὶ ἐξ ἀνατροφῆς ὁ γαλλικός λαὸς ἐγένετο ὁ προνομιοῦχος τῆς νέας ἱστορίας ἐν τῇ ἐκπροσωπήσει τῶν μεγάλων ιδεῶν, αἵτινες ἰθύνουσι τὸν νεώτερον κόσμον. Οὐδεὶς εἶνε μᾶλλον αὐτοῦ εὐεπίφορος πρὸς τὸν ἐνθουσιασμόν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δ' αὐτοῦ ἐκηρύχθησαν καὶ ἐπραγματώθησαν αἱ εὐγενέσταται ιδέαι. Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης δὲν ἔμειναν ἀφηρημένα καὶ χιμαιρικὰ δόγματα, ἔλαβον σάρκα καὶ ὀστέα· πάντοτε δ' ἐπρωταγωνίστησεν ἡ Γαλλία ἐν τῇ εὐγενεῖ ταύτῃ σταυροφορίᾳ. Ἐν τοιοῦτῳ κοινωνικῷ περιέχοντι ἦτο ἐπόμενο ὅτι ἡ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας

ἔρευνα ἔμελλε νὰ τύχη τῶν εὐγενεστάτων ἀντιπροσώπων, οὐ σμικρὸν συντελεσάντων εἰς τὴν αὐτοτελῆ ἀνάπτυξιν αὐτῆς.

Ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης ἐπέδρασαν ἰδίᾳ ἀγγλικάι καὶ γερμανικάι ιδέαι. Ἐν τῷ λυμαινομένῳ τὴν γαλλικὴν κοινωνίαν πυρετῷ τῆς Ἐπαναστάσεως πλείστοι ἀνεζήτησαν τὸ φάρμακον τῆς ἰάσεως ἐν τῇ σκέψει καὶ τῷ βίῳ ἄλλων λαῶν. Ἡ ἀγγλικὴ δὲ καὶ γερμανικὴ φιλοσοφία, ἀλλ' ἰδίᾳ ἡ ἀγγλικὴ πολιτεία, παρέστησαν ὡς σωτήρια διδάγματα ἐν τῇ ἀπορίᾳ ἐκείνῃ καὶ τῇ ἀνησυχίᾳ, ἐν ἣ διετέλουν τὰ πρῶτιστα τῶν πνευμάτων τῆς Γαλλίας. Ἡ ἐπὶ νέων ιδεῶν ὀργάνωσις τῆς γαλλικῆς κοινωνίας ὑπῆρξε τὸ πρόβλημα, τὸ τεθὲν ὑπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, καθ' οὗ ἐν τούτοις διεμαρτύροντο αὐτὰ τὰ πράγματα, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ ἱστορία. Τὰ μεγαλοφώνως κηρυχθέντα δόγματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ καὶ τοσαῦτα ἄλλα νεωτεριστικὰ θέσφατα κατέληγον εἰς τὸν στρατιωτικὸν δεσποτισμὸν τυράννου, περιφρονήσαντος πᾶν ἱερὸν καὶ ὄσιον, ἀντικαθιστάμενον μετ' ὀλίγον ὑπὸ μοναρχίας, ἀναγνωρισάσης δόγμα αὐτῆς τὰς θεωρίας τοῦ Δεμαίτρου καὶ τοῦ Βονάλδου. Ἐν τοιαύταις ἡμέραις μόνον ἡ φιλοσοφία ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν προσήκουσαν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν ἐκατέρωθεν ἐκδηλουμένων ροπῶν. Καὶ τοῦτο ἐγένετο δι' ἐμβριθεστέρως ἐρεύνης τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας.

Εἰς τὴν τροπὴν ταύτην παρέσχεν ὦθησιν τὸ πρῶτον ὁ Ρουαγιέ Κολλάρδος, ἐν χρόνοις φιλοσοφικῆς ἀδιαφορίας ἀποπειραθεὶς διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ νὰ ὑπεκκαύσῃ τὸν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀνεξάρτητον ἔρευναν ζῆλον τῆς νέας Γαλλίας, κυμαινομένης μεταξὺ τῶν ἀπολύτων καὶ ἀμειλίκτων θεωριῶν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς θεοκρατικῆς Μοναρχίας. Ὑπέστη οὗτος πλήρη τὴν ἐπίδρασιν τῶν δογμάτων τῆς σκωτικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἂν δὲν παρήγαγε νέον τι, αὐτοτελὲς προϊόν τῆς σκέψεως αὐτοῦ, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς φιλοσοφίας ἐν Γαλλίᾳ. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις κατῆλθεν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης ὁ Βίκτωρ Κουζέν, ὑποστάς καὶ οὗτος τὴν ἐπίδρασιν τῆς σκωτικῆς καὶ τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Κεϊδ καὶ τοῦ Ἐγέλου. Οὐδὲν ἐν τούτοις ἀπέκρουσε τῶν ἀρχόντων φιλοσοφικῶν δογμάτων ὁ θεωρητικὸς τοῦ Ἐκλεκτισμοῦ (1).

(1) Du vrai, du beau et du bien e. i. e.

τούτου δ' ἔνεκα πλέον ἢ ἅπαξ παρεξηγήθη. Ὡς πρωτότυπος νοῦς δὲν διεκρίθη, οὐχ ἦττον συνετέλεσεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἰς τὴν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐπίδοσιν τῆς φιλοσοφίας ἐν Γαλλίᾳ.

Πᾶσα κοινωνία ἐρείδεται ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῆς κυβερνήσεως, τῆς ποινικῆς ἐξουσίας.

Ἡ δικαιοσύνη ἐξασφαλίζει τὴν ἐλευθερίαν. Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ αὐτοβούλως, ἀλλὰ κατὰ τὸ δίκαιον, διότι ἂν συνέβαινε τὸ πρῶτον, οἱ ἀσθενέστατοι θὰ ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς ἰσχυροτάτους, αὐτῶ δὲ θὰ καθιεροῦτο ἡ δουλεία. Ἐπίσης δ' ἐξασφαλίζουσα ἡ δικαιοσύνη τὴν ἐλευθερίαν, ἐξασφαλίζει καὶ τὴν ἰσότητα, διότι ἂν οἱ ἄνθρωποι ἦνε ἄνισοι κατὰ τὰς φυσικὰς δυνάμεις, τὰ πάθη καὶ τὴν διάνοιαν, εἶνε ἴσοι ὡς ἐλεύθερα ὄντα, ἄξια σεβασμοῦ, ἐξίσου ὑποκείμενα τῇ δικαιοσύνῃ. Ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας ἔγκειται ἐν αὐτῇ τῇ ἐλευθερίᾳ, ὁ τοῦ δικαίου ἐν τῷ καθήκοντι, ἡ δὲ ἐλευθερία εἶνε ἄξια σεβασμοῦ μόνον καθ' ὅσον δὲν παραβλάπτει τὴν τῶν ἄλλων.

Ἐκαστον ἄτομον ἐν τῇ κοινωνίᾳ δικαιοῦται νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἐξασφάλισιν καὶ τὴν προστασίαν τῶν δικαίων αὐτοῦ· πρὸς τοῦτο δ' ἀπαιτεῖται δύναμις ἀμερόληπτος καὶ ἀδιάφορος, ἰσχυροτέρα πασῶν τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων, ἣτις καλεῖται *Κυβέρνησις*, ἥς τὸ δίκαιον ἐκδηλοῖ τὰ δίκαια πάντων καὶ ἐκάστου, ἡ δὲ ἰσχὺς ἀπορρέει ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς ἰσχύος· ἀποστολὴ δ' αὐτῆς εἶνε ἡ βασιλεία τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ προστασία τῆς κοινῆς ἐλευθερίας.

Ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἱστορικῶν νόμων ὁ Βίκτωρ Κουζέν ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῶν μοιροκρατικῶν συστημάτων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Ἐγγέλου. Ἐθεοποίησε τὸν πόλεμον καὶ τὰ ἱστορικὰ αὐτοῦ δεδομένα, ἐν δὲ τῇ θεωρίᾳ τῶν Μεγάλων Ἀνδρῶν ἀνεγνώρισε τὸ γεγονός ὡς τὸ μόνον ἀληθές καὶ ἔχον λόγον ἱστορικῆς ἀναγνωρίσεως. Ὁ μέγας ἀνὴρ, συνήθως πολέμαρχος, κατορθώσας νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, εἶνε ὁ ἀπεσταλμένος τῆς θείας προνοίας. Ἀλλὰ τότε ποῦ κεῖται τὸ ἀληθές δίκαιον; Ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ, ἣτις μόνη ἐκπροσωπεῖ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἱστορίας, ἄρα τὴν βούλησιν τῆς θείας προνοίας. Πῶς ἐξηγοράσθη ἡ ἐπιτυχία αὕτη; Ὁ φιλόσοφος ἀδιαφορεῖ, ἀποδεχόμενος τὸ γεγονός μόνον.

Οὐχ ἦττον ὁ Κουζέν, ὅστις καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἐπολιτεύθη, ὑποστὰς τσαύτας πολιτικὰς μεταμορφώσεις, ὕσας καὶ

φιλοσοφικός, διετέλεσε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον πιστὸς εἰς τὰ δόγματα τῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν ιδιόρρυθμον ἀντίληψιν αὐτῶν. Οὕτως αὕτη παρίσταται αὐτῷ διττῶς: ὅτε μὲν ἀγαθοποιός, ὅτε δὲ τρομερά, κατὰ τὰ προσκόμματα καὶ τὰς εὐκολίας, αἷς ἐντυγχάνει. Καὶ ὠργανωμένη μὲν ἡ Ἐπανάστασις παρίσταται ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς συνταγματικῆς Μοναρχίας, ἐν καταστάσει δὲ κρίσεως ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Δημοκρατίας. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς Πολιτείας ἤκιστα ἀποπειράται νὰ λύσῃ ὁ φιλόσοφος· συνωδᾷ τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ ἀναγνωρίζει ἐκάστῳ τὸ ἐνεστῶς, ἔχον ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ δίκαιον, ἀρκεῖ μόνον νὰ εὔρεθῇ ὁ κατάλληλος πολιτικὸς ἀνὴρ πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν μέσων τῆς διοικήσεως, ἅτινα παρέχει ἐκάστη ἐποχὴ καὶ ἅτινα μόνον δύνωνται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ.

Ἐπὶ ταῦτα τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς ἐκλεκτικῆς φιλοσοφίας τὰ ἴχνη ἐβάδισε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὁ Θεόδωρος Ζουφφρουά (1). Μετὰ θαυμασίας διαλεκτικῆς ἀνέλυσε τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης εἰμαρμένης ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου ἀλγεινῆς ἀμφιβολίας, ἣν ἐκάλει μέγαν καὶ ἀθεράπευτον Σκεπτικισμόν, ὃς εἶχεν ἐγκεντρισθῆ αὐτῷ ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἰμμανουήλ Καντίου, καὶ διηγῆθη μετ' ἀπαραμίλλου τέχνης καὶ βαρύτητος πῶς ἐκλείπουσιν τὰ ὀρησκευτικὰ δόγματα καὶ αἱ ιδέαι ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ ἕκαστον ὄν εἶνε προωρισμένον πρὸς τι τέλος, τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ· ὁ δὲ ἄνθρωπος τέλος ἔχει τὴν ἀνάγκην τῆς γνώσεως, τῆς ἐνεργείας, τῆς ἀγάπης. Αἱ ροπαὶ αὗται ἐκδηλοῦνται τυφλῶς καὶ ἄνευ συμφέροντος, ἅτε ὠθοῦσαι αὐτὸν πρὸς τὴν δρᾶσιν, πρὶν ἢ δυνηθῆ νὰ κατανοήσῃ, ἂν ἡ ἐνέργεια αὕτη θέλει παράσχῃ αὐτῷ ἡδονὴν ἢ πόνον. Ἡ πρώτη τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἐξέλιξις εἶνε αὐτοφυῆς καὶ ἀθῶα· ὅταν δὲ κατανοηθῇ, ὅτι ἡ θεραπεία τῶν ροπῶν τούτων εἶνε εὐάρεστος, τὸ δ' ἐναντίον λυπηρόν, τότε ὑποχωρεῖ ὁ ἄνθρωπος εἰς αὐτάς, οὐχὶ αὐτομάτως πλέον, ἀλλὰ λελογισμένως. Ὡς ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς παρίσταται ὁ λόγος, τῇ παρεμβάσει δ' αὐτοῦ κατανοεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ τὰς ζωηρὰς τέρψεις τοῦ παρόντος πρὸς ἐπιτυχίαν ἀγνοτέρων καὶ διαρκεστέρων· οὕτως ὁ πόθος πρὸς τὸ καλῶς νοούμενον συμφέρον προστίθεται εἰς τὰ αἰείποτε ὑφιστάμενα πρωτόγονα πάθη. Ὁ λόγος ἀποκαλύπτει τὴν ιδέαν τοῦ ὑπο-

(1) Cours du droit naturel.

χρεωτικοῦ ἀγαθοῦ, ὃ περ εἶνε ἡ τελειωθεῖσα ἠθικὴ τάξις. Ὁ σεβασμὸς ταύτης εἶνε τὸ δόγμα τῆς ἠθικῆς, ἐπιταττούσης τὸ δίκαιον τῆς Θεραπείας τῶν ἡμετέρων ροπῶν ἄνευ βλάβης ἢ παρακωλύσεως τῶν ἀλλοτρίων.

Ὁ ἄνθρωπος διαφέρει τοῦ ζῴου, καθ' ὅσον τοῦτο μὲν γεννᾶται καὶ θνήσκει ζῴον, ὁ δὲ ἄνθρωπος γεννᾶται ζῴον καὶ θνήσκει ἐλεύθερον πρόσωπον, ἐπιζητοῦν τὴν Θεραπείαν πασῶν τῶν αὐτοφυῶν αὐτοῦ ροπῶν. Ἡ προσωπικότης αὐτοῦ δημιουργεῖται ἐκ τῶν παρουσιαζομένων προσκομμάτων, ὧν ἄνευ ἡ ἐλευθερία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ· ἀλλὰ μόνον δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ἀληθῶς τοιοῦτος. Πρὸ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῆς οὗτος εἶνε μηχανισμὸς μόνον, ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ἄνευ τοῦ κατὰ τῶν προσκομμάτων ἀγῶνος κληρὸς αὐτοῦ θὰ ἦτο ἡ ἀτονία, ἡ ἀπάθεια, ἡ ἀδιαφορία· ἀλλ' ὑπερνικῶν αὐτά, ἀναλαμβάνει τὴν διοίκησιν ἑαυτοῦ καὶ καθίσταται ἐλεύθερος.

Δόγματα τοιαῦτα ἠθικῆς ἦσαν ἀναγκαῖα διὰ τὴν θουελλώδη ἐκείνην ἐποχὴν ἐν Γαλλίᾳ, νοσοῦση τὸ νόσημα τοῦ αἰῶνος, τὸν ἀθεράπευτον ἐκείνον σκεπτικισμόν, ὑφ' οὗ καὶ αὐτὸς ὁ Ζουφφρουὰ ὠμολόγει, ὅτι προσεβλήθη. Ἄπασα ἡ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις τῆς Γαλλίας εἶνε μαρτύριον τῆς νόσου ταύτης, ἐκδηλωθείσης καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν ταῖς τέχναις ὑπὸ τὴν μορφήν ὅτε μὲν ἀρνητικῆς κριτικῆς τοῦ ἐνεστῶτος, ὅτε δὲ ριζικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ δημιουργίας. Ἡ ἐλευθερία παρέστη πλέον ἢ ἅπαξ ὑπὸ τὴν στυγεράν μορφήν κοινωνικῆς Μεγαίρας, ἡ δὲ ἀναρχία ὡς ὁ ὑπέρτατος νόμος. Ἐν τοιαύταις πονηραῖς ἡμέραις ἐπιστήμη σωφρονοῦσα καθῆκον ἔχει ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν βωμῶν καὶ τῶν ἐστιῶν. Οὕτω κατὰ τῶν ἀναρχικῶν δογμάτων τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατίας πλείονες τῆς μιᾶς θεωρίας ἀντεπεξῆλλον, καταπολεμοῦσαι τὰ ἀπόλυτα δόγματα τῆς Ἐπαναστάσεως ἢ τὰ τῆς Θεοκρατικῆς παμβασιλείας καὶ καταδεικνύουσαι τοὺς ἐξ αὐτῶν κινδύνους. Ὅσακις ἡ Γαλλία παρέσχε προσοχὴν, ἔσχε στιγμὰς κοινωνικῆς γαλήνης. Αἱ θεωρίαι αὗται στεροῦνται πρωτοτυπίας· ἐν τούτοις οὐ σμικρὰν παρέσχον ὑπηρεσίαν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, καταδείξασαι τὸ ἄτοπον, τὸ παράβολον καὶ τὸ ψευδὲς τῶν ἐπαναστατικῶν καὶ ὀπισθοδρομικῶν θεωριῶν, αἵτινες κατὰ τὰς πρώτας ἰδίᾳ δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος κατελυμάνθησαν τὸ γαλλικὸν πνεῦμα.

Ὡς εἶπον, αἱ θεωρίαι αὗται ἦλθον εἰς Γαλλίαν ἰδίᾳ ἐξ Ἀγγλίας, ἧς ἡ κανονικὴ καὶ εὐρυθμὸς πολιτεία ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἤδη αἰῶνος ἀπεθαυμάσθη ὑπὸ τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Μοντεσκίου. Τὸ Πνεῦμα τῶν Νόμων ἀπεκάλυψεν ἐν Γαλλίᾳ τὸ ἀπόρρητον τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, κατορθώσαντος νὰ συγκεράσῃ ἐπιτυχῶς τὰ διεστῶτα καὶ δημιουργήσῃ ἰσχυρὰν δύναμιν ἐν αὐτονόμῳ ἐξελίξει καὶ λειτουργίᾳ τῶν ποικίλων πολιτειακῶν στοιχείων. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν δογμάτων τῆς Κοιτωνικῆς Συνθήκης αἱ ἀγγλικαὶ θεωρίαι ἔμελλον νὰ προκαλέσωσι τὴν προσοχὴν τῶν ἐμβριθεστάτων πολιτειοδιφῶν τῆς Γαλλίας.

Ἐν τοῖς πρώτοις παρέστη ἀπόστολος τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς θεωρίας ἐν Γαλλίᾳ ὁ Βενιαμὴν Κωνστάντιος (1). Βεβαίως δὲν ἐξήνεγκε νέας ιδέας. Ἀνέλυσε μόνον τὰ κρατοῦντα τῆς συνταγματικῆς Σχολῆς δόγματα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς σαφηνείας καὶ λογικῆς μεθόδου, ὥστε ἐπέδρασεν ἀποτελεσματικῶς καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης. Τῷ ἀνδρὶ τούτῳ ὀφείλεται ἰδίᾳ ἡ ἀναγνώρισις νέας ἐξουσίας ἐν τῇ διακρίσει τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς νομοθετικὴν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν, τῆς βασιλικῆς, κλειδὸς παντὸς πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ, ἧς τὰ σπέρματα εὔρηνται ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἐτέρου Γάλλου πολιτικοῦ, τοῦ Clermont-Tonnerre. Ἄλλ' εἰς τὸν Βενιαμὴν Κωνστάντιον ἐπεφυλάσσετο ἡ τιμὴ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὀρίων τῆς δικαιοδοσίας αὐτῆς καὶ τῆς λειτουργίας. Διὰ τῆς ἀναγνώρισεως τῆς ἐξουσίας ταύτης ἐν τῇ συνταγματικῇ μοναρχίᾳ δημιουργεῖται οὐδετέρα δύναμις ἐν τῷ προσώπῳ ἐνός βασιλέως, ἀποτελοῦσα τὸ θεμέλιον τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Ἐλάττωμα ἀπάντων σχεδὸν τῶν πολιτικῶν συνταγμάτων εἶνε, ὅτι δὲν ὑφίσταται παρ' αὐτοῖς ἰδιαιτέρα τις δύναμις, ἱκανὴ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἁρμονίαν, ὡσάκις ἐπέλθῃ σύγκρουσις μεταξὺ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Τοιαύτη ἐξουσία, οὐδετέρα καὶ ἀμερόληπτος, δεόν νὰ περιβάλληται διὰ τινος γοήτρου· τοιοῦτο δὲ κέκτηται μόνον ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τοῦ βασιλέως. Ἡ δύναμις αὕτη δὲν εἶνε ἀπόλυτος· ἐν τούτοις εἶνε διαιτητικὴ καὶ εὐεργετικὴ· δὲν δικαιούται νὰ καταδικάσῃ, νὰ καθείρξῃ, νὰ προγράψῃ,

(1) Cours de Politique Constitutionnelle.

Ἀφαιρῆ δὲ μόνον τὴν ἀρχὴν εἴτε ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, εἴτε ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς, ἐν ἣ περιπτώσει ἢ περαιτέρω ἐξάσκησις αὐτῆς ὑπὸ τῆς ἐτέρας τούτων θὰ καθίστατο ἐπικίνδυνος.

Ὁ Βενιαμὶν Κωνστάντιος συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος· δι' αὐτοῦ εἰσδύει ζωὴ ἐν τῷ πολιτικῷ σώματι, τοῦθ' ὃ περ ἐν τούτοις παρασκευάζει καὶ κινδύνους. Ἴδία δὲ καταδικάζει τὸν διὰ τοῦ συστήματος τούτου πολλαπλασιασμὸν τῶν νόμων, τὴν πολυνομίαν, ἣτις ἐνίοτε καθίσταται χεῖρων τῆς ἀνομίας καὶ ἣτις σήμερον εἶνε τὸ νόσημα τῶν πλείστων ἐλευθέρων πολιτευμάτων. Ἡ πολυνομία δεικνύει ἔλλειψιν πίστεως εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, ἀμβλύτητα τῆς περὶ δικαίου συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, ὅποτε τοῦτο μεταβάλλεται ἐν ἐκάστη πολιτικῇ μεταβολῇ, κλονουμένων οὕτω τῶν πεποιθήσεων τῆς κοινωνίας περὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου.

Διὰ τῆς ἀναρρήσεως νέας ἐξουσίας, τῆς βασιλικῆς, ὡς οὐδετέρας καὶ διαιτητικὸν ἐξασκούσης κῦρος ἐν τῇ ἐνδεχομένῃ τῶν ἄλλων συγκρούσει, ὁ Βενιαμὶν Κωνστάντιος ἀναγνωρίζει τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς δυνάμεως τοῦ Μονάρχου. Οὗτος εἶνε ὑπέροχον ὄν, τὸ ὑπέρτατον ὄργανον τῆς πολιτείας· ἐν τῇ ἐνότητι δὲ ταύτῃ ἐρείδεται πρωτίστως ἡ δύναμις αὐτῆς καὶ ἡ τῶν ἄλλων πολιτικῶν ἐξουσιῶν ἀρμονία.

Τὰς ἀρχὰς ταύτας ἐπρέσβευε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὡς πολιτειολόγος καὶ ἐπραγματώσεν, ὡς ἔπειτα ἐπέτρεπον τοῦτο οἱ καιροί, ὡς ὑπουργὸς ὁ Γκυζῶτος (1). Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ὁ ἀββᾶς *Sieyès* ἔγραψε τὸ πολυθρύλητον περὶ τῆς λεγομένης *τρίτης τάξεως* βιβλίον, ζητῶν προνόμια ὑπὲρ αὐτῆς παρὰ τῆς ψυχορραγούσης παλαιᾶς Μοναρχίας. Ὁ Γκυζῶτος, ὡς θεωρητικὸς καὶ ὡς ὑπουργός, κατάρθωσε νὰ δώσῃ σάρκα καὶ ὅστ' εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἐπαναστάτου ἀββᾶ. Καταπολεμῶν τὰς ἀνησύχους ὁρμὰς τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, ἐζήτην νὰ ἀριστοκρατικεύσῃ τὴν τάξιν τῶν ἀστῶν, παρ' ἧς τοσαῦτα ἀπεξεδέχετο τὸ πάλαι ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἣτις μετὰ τοσοῦτου σθένους ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἀπὸ τοῦ 1789. Τῇ ἱστορίᾳ ἀπόκειται νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν πολιτικὴν ταύτην τοῦ Γκυζῶτου, προκαλέσαντος ἀναντιρρήτως διὰ μεροληπτικῆς διοικήσεως τὴν μεγάλην κοινωνιστικὴν ἀντίδρασιν τῆς τετάρτης καὶ πέμπτης δεκά-

(1) Histoire de la Civilisation en France et en Europe κ. τ. λ.

ετηρίδος τοῦ αἰῶνος, καταλήξασαν ἐπὶ τέλος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1848. Ὑπερτιμήσας τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ σημασίαν τῆς τρίτης τάξεως, τῆς ἀγερώχου ταύτης τοῦ αἰῶνος τιμοκρατίας, ἤκουσε· περὶ ἑαυτὸν τοὺς συριγμοὺς τῆς ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων καὶ τὴν βλασφημίαν τοῦ σοφιστοῦ τῆς ἀναρχίας, κραυγάζοντας ἐν μέθῃ καὶ ἀπογνώσει ἐξ ὀνόματος τῶν ἐργατικῶν τάξεων, *la propriété c'est le vol*.

Ὅπως ἐν τῇ ἐνεργῷ πολιτικῇ, οὕτω καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ ἴσταται μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων. Ὁ Γκυζῶτος δὲν πιστεύει εἰς τὸ θεῖον δίκαιον τῆς Μοναρχίας, ἀλλ' οὐδ' εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ, παρ' ἀμφοτέραις βλέπων τὴν ἀρπαγὴν τῆς ἐξουσίας. Πιστεύει εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ λόγου, τῆς δικαιοσύνης, τοῦ δικαίου. Αὕτη εἶνε ὁ νόμιμος κυρίαρχος, ὃν ζητεῖ ὁ κόσμος καὶ θέλει ζητῆ εἰς αἶψα. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα διὰ τίνος ἐξωτερικῆς ἐμφανείας ἐν τῇ κοινωνίᾳ πραγματοποιῶνται, ἐφ' ἣν ἄρα ζητητέα ἡ κυριαρχία;

Οἱ περὶ τὸν Βενιαμὶν Κωνστάντιον καὶ τὸν Γκυζῶτον δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀνακαλύψωσι τὸ ἀπόρρητον τῆς νόσου, ὑφ' ἧς ἐτήκετο ἡ Γαλλία. Ὁ ἀγὼν τῆς τρίτης τάξεως, ὑποσκελισάσης τὴν εὐγένειαν, ἐστεφανώθη διὰ πλήρους ἐπιτυχίας. Ἀλλ' ἡ μεγάλη κοινωνικὴ δύναμις τῶν νεωτέρων χρόνων, ἡ τετάρτη τάξις, οἱ ἐργάται, ἡ Δημοκρατία, ὅσημέραι κατήρχετο ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς σκηνῆς μετὰ μείζονος σθένους καὶ πίστεως εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῆς δυνάμεις καὶ τὴν προσεχῆ νίκην. Ὁ Γκυζῶτος εἶχεν εἰπῆ, ὅτι ἡ ἐμφάνεια τῆς τρίτης τάξεως εἶνε τὸ μέγα γεγονός τῆς γαλλικῆς ἱστορίας ἀπὸ τοῦ 1789. Ἀλλ' ὀξυδερκέστεροι αὐτοῦ πολιτικοί, ὁ *Royer Collard*, ὁ *de Serres* εἶδον ἄλλον παράγοντα ἀπειλητικόν, ἀναδυόμενον ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς νεφέλης τοῦ μέλλοντος, τὴν Δημοκρατίαν. Αὕτη ἐξεδηλοῦτο πανίσχυρος, ἔχουσα ἀντιπροσώπους οὐ μόνον ἐν τοῖς στενοῖς καὶ ἀπροσίτοις κύκλοις τῶν ἰδεολόγων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κοινωνίᾳ, κόμμα διωργανωμένον καὶ ζητοῦν νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἱστορικῶν κρίσεων καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνησυχίας, ὅποτε νέα ἰδέα κέκληται νὰ κατισχύσῃ, ἀναφαίνονται ὡς ἀπὸ μηχανῆς οἱ προφήται καὶ οἱ ἀπόστολοι, ὅτε μὲν κηρύττοντες τὸν λόγον τοῦ μέλλοντος, ὅτε δὲ τὸν τρόπον τῆς διοργανώσεως τῆς ἀποκαλυφθείσης ἰδέας. Τοιοῦτό τι φαινόμενον παρίστατο ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ

κοινωνία τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος — ἡ ἀνάγκη τῆς διοργανώσεως τῆς δημοκρατίας ἐπὶ νέων βάσεων. Ἀδιοργάνωτος αὕτη καθίστατο κοινωνικός κίνδυνος, ἀλλὰ διοργανωμένη, δύναμις χρήσιμος πρὸς τὴν ιστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν νέων λαῶν.

Ὁ Ρουσσὸς ἐδογματίζετε τελευταῖον τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ὅτι ἡ δημοκρατία δύναται νὰ εὐοδωθῇ μόνον ἐν ὀλιγανθρώποις καὶ πενιχραῖς πολιτείαις. Ἐλεγε ταῦτα, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ ιστορικὰ δεδομένα τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, αὐτῆς τῆς ἰδίας πατρίδος Γενεύης. Ἄλλ' ὁ δέκατος ἑνάτος αἰὼν διέψευδε τὴν θεωρίαν ταύτην. Πέραν τοῦ Ὁκεανοῦ μεγάλη, πολυάνθρωπος καὶ ἰσχυρὰ ἀνεδύετο δημοκρατία, ἡ Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία. Τὸ ἔργον τῶν ἀτιθάστων καὶ δραστηρίων Εὐρωπαίων μεταναστῶν, ὅσημέραι λαμβάνον καταπληκτικὴν ἐπίδοσιν καὶ ἰσχύν, διέψευδε τὰς περὶ τοῦ ἐπικήρου αὐτοῦ προρρήσεις. Εἰς τίνα δύναμιν ὠφείλετο τὸ φαινόμενον τοῦτο; Μόνον εἰς τὰ ἰσχυρὰ στοιχεῖα τοῦ ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ, ἢ εἰς ἄλλην αἰτίαν; Πλείστοι τῶν πολιτειοδιφῶν τοῦ αἰῶνος ἐμελέτησαν τὸ θέμα τοῦτο. Ἄλλ' ὁ ἐπιτυχέστερον διατυπώσας τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ὑπῆρξεν ἐν Γαλλίᾳ ὁ Ἀλέξιος Τοκβίλλος (1).

Οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐζήτησαν τὸ ἀπόρρητον τῆς πολιτικῆς δυνάμεως ἐν Ἀγγλίᾳ· οὗτος ἀπήρχετο εἰς Ἀμερικὴν, ἵνα μελετήσῃ ἐπὶ τόπου καὶ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τὸ φαινόμενον τῆς ἐπιτυχίας μεγάλης δημοκρατικῆς πολιτείας. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον ἐπανελθὼν εἰς Εὐρώπην, ἐδημοσίευσεν τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ.

Καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἄλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης τὸ δημοκρατικὸν πολιτευμα ἀπέτυχεν ἐπανειλημμένως, διότι τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτικοῦ εἶδους δὲν παρηκολούθησεν ἅμα καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτειακῶν θεσμῶν. Μόνος ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας μεταβάλλει συνήθως ὄνομα, ἀναγορεύονται δὲ τινες καθολικαὶ ἀρχαί, ὧν ἡ ἐξέλιξις ἐν τούτοις παρακωλύεται καὶ δεσμεύεται ὑπὸ τῶν λειτουργούντων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἠθῶν καὶ νόμων. Κατὰ τὰς παλαιὰς παραδόσεις, ἅπαντες συλλαμβάνουσι τὴν κυβέρνησιν ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἐξουσίας ἐνιαίας, ἀπλῆς, προαροητικῆς καὶ δημιουργικῆς. Ἐν τῷ συγκεντρωτικῷ δὲ τούτῳ συστήματι τῶν συγχρόνων δημοκρατικῶν

(1) De la Démocratie en Amérique.

πολιτευμάτων, ἤκιστα παραλλάσσοντι κατ' οὐσίαν τοῦ τῶν δεσποτικῶν, κεῖται ἡ ἀποτυχία αὐτῶν. Ὁ Τοκβίλλος, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ δεδομένα τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας, ἐπικρίνει τὸ συγκεντρωτικὸν σύστημα τῆς Γαλλίας, ὃ περ κατὰ τινὰς πολιτικούς τῆς χώρας φθονεῖ ἅπασα ἡ Εὐρώπη, ἀπεκδεχόμενος τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς δημοκρατίας ἐξ ἀντιθέτου, ἀποκεντρωτικῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς διοργανώσεως. Ἡ ἀληθής, ἡ σώφρων καὶ εὐνομος δημοκρατία δὲν δύναται νὰ ἐρεισθῇ εἰμὴ ἐπὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου, τοῦ πολίτου καθισταμένου ἐν τῇ συνειδήσει τῆς αὐτονομίας ταύτης ἐνεργητικώτερου καὶ ἰσχυροτέρου, τῆς καθιερώσεως τοῦ δόγματος τῆς ὀρησκευτικῆς ἐλευθερίας, τῆς χειραφετήσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, τῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν δήμων, τοῦ προπαιδευτικοῦ τούτου σχολείου ἐν τοῖς ἐλευθέροις πολιτεύμασι, τῆς καταργήσεως τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προνομίων, τῆς συνδιαλλαγῆς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, πάντων τούτων προσηκόντως καὶ ἐλευθέρως δρώντων καὶ λειτουργούντων ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ νόμου.

Εἰς τὰς νέας ταύτας ἀρχὰς ὠφείλετο κατὰ τὸν παρατηρητὴν τοῦ βορειαμερικανικοῦ πολιτεύματος ἡ εὐόδωσις καὶ ἡ ἐμπέδωσις τῆς ὑπερωκεανείου δημοκρατίας. Τὸ περὶ αὐτῆς βιβλίον τοῦ Τοκβίλλου ἐγράφη μετ' ἀπαραμίλλου ψυχικοῦ σθένους, μετὰ πίστεως, ὅτι θέλει καταστῆ ἀληθὲς ἐγκόλπιον τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ παντὸς κόμματος. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ὅτε ἐδημοσιεύθη, ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων, ἀλλ' οὔτε ἐμελετήθη, οὔτε κατενοήθη. Ἡ τε γαλλικὴ καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία παρεσκευάζοντο διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ 1848. Βιβλία δὲ νηφάλια, περιλαμβάνοντα πράγματι τὴν πολιτικὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος, δὲν ἠδύναντο νὰ τύχωσιν ἀμέσου καὶ ἀποτελεσματικῆς ἐπιδράσεως. Ἴσως ἦτο πρόωρον πρὸς πλήρη κατανόησιν. Ἀλλ' αἱ ἀποκαλύψεις τοῦ παρελθόντος καθίστανται ἐν μακρῷ ἢ βραχεῖ χρόνῳ ἐγχειρίδιον τοῦ μέλλοντος καὶ ἐς αἰεὶ κτῆμα. Τὸ βιβλίον τοῦ Τοκβίλλου παραμενεῖ ἐν τῶν ἀκηράτων μνημείων τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης.